

Ferge Zsuzsa levele a szociális munkásoknak a Szociális Munka Napján

Kedves Kollégák, kedves Barátaim!

Levellem ünnepinek szánt üdvözlés Nektek a 2013. évi Szociális Munka Napján. Sokadik alkalommal kapok szót ezen az alkalmon. Ám még sosem sikerült igazán ünnepinek lennem, hiszen a Szociális Munka Napján mindig el kellett gondolkoznunk a szociális munka problémáiról, lehetséges jövőiről. Közel tíz éve kezdtem sorolni kérdéseinket. Ezek többsége máig válaszra vár, olykor sürgetőbben, mint valaha. Örökzöld kérdéseink közé tartozott, hogy hogyan javítható a szolgáltatások elérése a rossz helyzetű, minden szempontból hátrányos helyzetű településeken? Szót emeltünk a hiányzó vagy hiányos szolgáltatásokért, a még el sem kezdett közösségi szociális munkáért, az iskolai szociális munkáért, a pszichiátriai betegek nap közbeni ellátásáért; azért, hogy semmilyen törekvés nem látszott a folyamatosan növekvő gettósodás megelőzésére, vagy általában a megelőzésre; hogy nem váltak hangsúlyossá a gyermekszegénység elleni, a gyermekek esélyegyenlőtlenségeit csökkentő erőfeszítések.

Jó hír, hogy (főleg az Európai Szociális Alap segítségével) komplex programok indultak 40–50 „leghátrányosabb helyzetű” kistérségben, összekapcsolva a szegények, cigányok, területi hátrányok ügyét. Reméljük, hogy a projektek néhány éve alatt sok helyen sikerül majd bizonyítani, hogy ha nem csak formális a feladat, sokra képesek az egymással és az érintettekkel is együttműködő szociális szakmák. Ugyanakkor tartunk is attól, hogy a projektek zordon „menedzseri rendje”, a kelleténél szigorúbb, vagy legalábbis a társadalmak kiszámíthatatlan viselkedésénél merevebb eljárási és elszámolási szabályok mellett sok helyen el fog halványulni a szociális munka igazi célja és lényege, ami nem foglalható indikátorokba, ami mérhetetlen és nem számon kérhető, a megkerülhetetlen humánus és erkölcsi tartalom.¹

Gyakorta kerültek napirendre a szakma erkölcsi és anyagi megbecsülésének súlyos hiányai. Mindig féltettük a szakmaiságot, azt, hogy számos szolgáltatásban nem vált elemi követelménnyé a magasan képzett szociális munkások szükségessége. A szociális munkások keresete ma már a szakmák fizetési rangsorában nem is az utolsó helyek egyikén van, hanem valóban a közalkalmazotti rangsor utolsó helyén. Ez a mindig szerény és csendes szakma ezért most először lép fel közösen nem mások, hanem saját érdekeinek védelmében.

Mindezek régi és tartós problémák, ma azonban új megvilágítást kapnak. Amikor 1985-ben – még félig illegálisan – elkezdtük a szociálpolitika képzést, az induló évfolyam egyik hallgatója Ohly Éva volt. Sokan szerettük és tiszteltük, épp egy évvel ezelőtti halálát máig gyászoljuk. Épp azért pótolhatatlan a szakma vesztesége, mert Éva mindig a humánus és erkölcs, a segítséget kérők jogainak, a velük való partneri szolidaritásnak az oldalán állt, és ezt közvetítette számtalan tanítványának. Mégis kétségbe esett, mikor minderről még 1985-ben a szociális munka normáiként kezdtünk beszélni. „Hogyan is lehetne nyíltan így működni, mikor a munkahely is, az állam is azt követeli, hogy szociális munkások (az akkori nevtanos családgondozók) fegyelmezett végrehajtók, a kliensek meg engedelmes alattvalók legyenek?

A fennálló szabályokat a családgondozó nem kérdőjelezheti meg, lázadást sejtető kérdései az állását veszélyeztetik.”

Aztán 1989 után néhány évig úgy tűnt, hogy eszméink és megvalósítható gyakorlatunk között a politikai szakadék szűkül. A csatlakozás körüli években meg azt hittük, hogy lassan beszivárognak a magyar politikai gondolkodásba az esélyek egyenlőségének szükséges erősítésére, a társadalmi kirekesztés elfogadhatatlanságára vonatkozó eszmék, új esélyeket adva a szociális munkásoknak is. A gazdasági válság, majd a politikai rendszer változásai azonban megint új irányt szabtak nekünk is. Nem csak arról van szó, hogy kevesebb a pénz a szolgálatok bővítésére és minőségi javítására. Az okokat és okozatokat nehéz megkülönböztetnünk, de József Attila igazsága egyre inkább napi élményünk. „Retteg a szegénytől a gazdag s a gazdagtól fél a szegény.” Nő a szakadék szegények és gazdagok, a még munkaerőpiachoz kapcsolódók és azok között, akiket a piac sehogy, vagy csak mesterségesen lélegeztet rosszul fizetett közmunkákkal, alacsony vagy nem létező, olykor büntetésből megvont segélyekkel. A kormányzat már tudja, hogy 1–2 millió végzetesen leszakadt embernek nem tud munkát adni – de ragaszkodik hozzá, hogy adjuk föl a jóléti államot a maga eszményeivel, és helyette valósítsuk meg a „munka társadalmát”, amikor segítség csak munka ellenében adható. A szociális munkások se ide, se oda nem tartoznak igazán, szinte lebegnek a társadalmi szakadék fölött. Vergődnek a szigorúan szabályozó, gyakran büntető szegénypolitika követelményei és a szociális munkában kötelező segítő szolidaritás között. Azt tapasztalják, (amit most már új kutatások igazolnak), hogy ahogyan nő a mélyszegénység, úgy nehezedik a munkájuk a szegényekkel. Aki maga is éhes, vagy egész gondolkodását elfoglalják a megélhetési gondok, hogy mit ad este a családnak enni és miből veszi meg a gyerek gyógyszerét, annak nem marad szellemi kapacitása arra, hogy meghallja, netán megfogadja a szociális szakember javaslatait, tanácsait. Ezért lenne nagyon fontos, hogy a szociális munkások nem csak klienseik, hanem saját érdekükben is kiálljanak a szociális minimum vagy a társadalmi alapjövedelem, az anyagi mélyszegénység csökkentése mellett. A másíknak segíteni igazán csak akkor lehet, ha nem zárja le a hozzá vezető minden ösvényt a nyomorúság és reménytelenség okozta tompa kétségbeesés.

Tudok-e valamifajta segítséget, tanácsot adni ebben a nem könnyű helyzetben? Nincs nálam a bölcsök köve. Csak kollégáim és a magam tapasztalataiból tudok néhány következtetést levonni arról, hogy merre keressük az új körülmények szabta utakat. Az egyik út biztosan a szociális szakmában dolgozók egymás iránti szolidaritásának, az egymással való együttműködésnek az erősítése. Tudjuk, hogy ez igazán helyi szinten járható út, bár olykor országos mozgalomként is megjelenik, mint épp most.

A szolidaritás – alapú együttműködés a szakmai munkát és a szakmák önvédelmét egyaránt segítheti.

Egy másik elmozdulási irány az lehet, hogy a még mindig igen népszerű egyéni szociális munka (esetkezelés) mellett elmozdulunk a közösségi munka, a közösségfejlesztés felé. Erre leginkább helyben van lehetőség, ha van, aki a labdát elindítja és időt áldoz az előkészítő beszélgetésekre.

Ténylegesen egyre több példát látok (gyakran a TÁMOP programokon belül) erre az elmozdulásra, amiből a szociális munka két ünnepi alkalmával most is kaptunk ízelítőt. A szociális munkás pedagógussal együtt képez helyi fiatalokat az iskolások mentorává, hogy aztán közösség szerveződjön mentorálókából és mentoráltakból. Táncsoportok, színjátszó vagy filmkészítő csoportok, sport-csoportok alakulnak. Gyerekközösségek a falu múltjának emlékeit keresik. A szociális munkások egyike-másika kertművelő tanárnak csap fel, és a község közös földjén szervezi a növénytermelő csoportot. Tanárok, szülők, diákok, önkéntesek együtt festenek a házra freskót Bódvalenkén. Reményeim szerint majd lesznek olyan csoportok is, amelyekben szociális szakemberek és „klienseik” a közös szükségletekről, a közügyek javításáról kezdenek gondolkodni és beszélni. A közösség többlet erőforrás. Megszerveződéséhez persze idő és forrás is kellene – ám mindkettőnek szűkében vagyunk.

És ekkor fordulok segítségért a már sokszor idézett Zygmunt Baumanhoz. Egy olyan világban, amelyet lassan mindent elsöprő mértékben a minél több hatalom és a minél több pénz megszerzése mozgat, a szociális munkásnak egyre inkább önmagában kell megtalálnia az erőforrást. Amikor Isten megkérdezte Káint, hogy hol van Ábel, Káin haragosan egy másik kérdéssel válaszolt: “Talán őrzője vagyok én testvéremnek?”. A huszadik század legnagyobb filozófusa, Emmanuel Levinas ezt így kommentálta: minden erkölcstelenség ezzel a haragos kérdéssel kezdődött. Természetesen őrzője vagyok a testvéremnek. ...Akár elismerem, akár nem, testvérem őrzője vagyok, mert a testvérem jóléte azon múlik, amit teszek, vagy nem teszek. És azért vagyok erkölcsi lény, mert ezt a függést felismerem, és elfogadom az ebből adódó felelősséget. A testvérem függősége tesz etikai lénnyé. A függőség és az erkölcs együvé tartoznak – együtt léteznek, együtt pusztulnak”. Voltaképp Levinas sommás ítélete Bauman szerint nem új. „Csak másképp fejezi ki a zsidó-keresztény tanítások lényegét az emberségről és a civilizált lényről. Ám ha Levinas ítélete nem új, akkor a függőség megvetése, és az ahhoz kapcsolódó stigma kell, hogy újak legyenek; talán ez a legnagyobb és leginkább mélyreható újdonság amivel a zsidó-keresztény civilizáció hosszú története folyamán szembekerült.” A függőségbe kerülők megvetése, a szegények önhibájának és önfelelőségének hangsúlyozása világjelenségek, mióta a jóléti állam körüli konszenzus foszladozik. A jóléti állam sikeres működése idején, “nagyjából egy évszázadig boldog házasságban éltek együtt az erkölcs és a racionális-instrumentális logika. Ám a második partner felmondta a házasságot, és a valamikor közös háztartás terhe egyedül az erkölcsre hárul. Ha azonban magára marad, az erkölcs sebezhetővé válik, és nem könnyen állja a sarat”.² Magyarország különös határozottsággal mondta fel az erkölcs és a racionálisan szükséges segítő eszközrendszerek házasságát – ezért különös élességgel jelenik meg horizontunkon az erkölcsi tartás fontossága és törekénysége. Azt hiszem, gyenge eszközeinkkel – talán több összefogással – tovább kell próbálkoznunk, hogy az állam vállalja fel saját felelősségét a nyomorúság és társadalmi szétesés elleni küzdelemben. A könnyű kézzel osztogatott megfizethetetlen, ezért elzárással végződő büntetések helyett, a szegények teljes elutasítása és útszélen hagyása helyett vissza kellene térni a zsidó-keresztény lapokhoz a másik elfogadásáról, a közös felelősségvállalásról, a segítség, a karitás kötelezettségeihez. Számítanunk kell arra, hogy erőfeszítéseink nem lesznek sikeresek pénzzel és hatalommal szemben.

És mégis folytatnunk kell, és folytatni is fogjuk a hivatásunkért és a másokért folytatott munkát, csak arról győzve meg önmagunkat, hogy jobb szolidárisnak lenni a másik szenvedésével, mint közönyösen elfordulni, hogy jobb erkölcsösnek lenni, mint erkölcstelennek. Jutalmat nem várhatunk, de lelki nyugalmat és egy szép hivatás megőrzésének tudatát igen.

Azért őszintén remélem, hogy nem marad sokáig az erény egyetlen jutalma az erény tudata.

Remélem, hogy egy nem nagyon távoli szociális munka napon az ünneplők a nagyobb társadalmi elfogadásnak, a jobb munka-és életkörülményeknek fognak örülni. E mellett pedig annak, hogy munkájuk hasznosabb és könnyebb lett, mert a szegények nyomorúsága csökkent, ezért nyitottabbak lettek minden további jobbító együttműködésre.

Ebben a reményben kívánok mindenkinek jó egészséget, sok örömet munkájában és egyéni életében is.

2013. november 12.

Ferge Zsuzsa

¹ A procedúrák leírásában, a működés mérésében jelentős előrelépés történt: a Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatal ez év elején tette közzé 2012-re vonatkozó imponáló jelentését "A szociális, gyermekjóléti és gyermekvédelmi szolgáltatások igénybevevőiről". Sokat megtudunk arról, hogy hányan, mikor, milyen szolgáltatást kérnek-kapnak, sőt, egyes egyének szükségleteiről, egyes intézmények teljesítményéről is kaphatunk információt napi, heti, évi összesítésben.

² Bauman, Zygmunt (2000) Am I my brother's keeper? European Journal of Social Work, Vol.3, Issue 1, March 2000, 5–12. p.8